

## **ПОНЯТТЯ РАСИЗМУ ТА ЙОГО ПРОЯВИ В УКРАЇНІ**

Слово «расизм» – похідне від іменника «раса», що уже досить давно перестало позначати у французькій мові поняття «рід» чи «родина». У XVI ст. прийнято було посилалися на приналежність до «доброї раси», а також представляти себе як людину гарної «породи», «дворянина». Підкреслення свого походження було способом виділитися, показати свою значущість, що було також своєрідною формою соціальної дискримінації. Простолюдин, що мріяв про «шляхетну кров», намагався не згадувати імен своїх предків. Поступово «заслуга походження» змінює зміст, і наприкінці XVII ст. слово «раса» вживається вже для поділу людства на кілька великих родів. Нове трактування географії змусило землю не тільки розділитися на країни і регіони, але і на чотири чи п'ять родів чи рас, розходження між якими настільки велике, що може служити підставою для нового поділу землі.

У XVIII ст. поряд з іншими значеннями терміну, що може іноді означати соціальний клас, Ж.-Л. Бюффон у своїй «Природній історії» проводить ідею, що раси – це різновиди людського роду, у принципі єдиного. Ці різновиди є результатом мутацій, своєрідних перекручувань, що передаються від покоління до покоління. З тих пір це слово стало пасткою для багатьох поколінь дослідників. Не шкодуючи сил, одні намагалися знайти спадкоємні риси, що розділяють людство на однорідні групи, інші наполягали на тому, що поняття «раса» завжди було і залишається необґрунтованою гіпотезою.

Расизм – це дискримінація особистостей, суспільних груп або частини населення, політика переслідувань, принижень, завдання ганьби, насильства, нагнітання ворожнечі та неприязні, поширення відомостей, що паплюжать людину або групу людей; завдання шкоди за ознакою кольору шкіри, етнічною, релігійною або національною приналежністю. Це віра в те, що існують групи людей з особливими (звичайно фізичними) характерними рисами, які роблять їх вищими або неповноцінними по відношенню до інших, наслідком якої є елементарна зневага або ігнорування тих, кого вважають іншою чи нижчою істотою.

Світоглядні витоки расової доктрини людського суспільства постали у XVIII ст., коли виникла антропологія, яка за допомогою емпіричних методів намагалася визначити місце людини в природі. Масового поширення набуло застосування стереотипів, за якими різноманітність фізичних рис свідчить про існування розумових, психічних і культурних відмінностей. Пізніше з'явилася тенденція пояснювати розумові або моральні властивості тією ж самою незмінною спадковістю, якою зумовлювались і фізичні особливості. Оскільки чорношкірі є спадково чорними, то вони спадково повинні бути «ледачими і неохайними». Свого піку расистська теорія (а радше практика) досягла в гітлерівській Німеччині, коли весь світ намагалися зробити ареною боротьби арійської раси проти семітської. При цьому арійців представляли вищою расою, що має такі чесноти, як любов до свободи і честі та культ духовності. Євреїв же уявляли втіленням необмеженого зла. Внаслідок такої політики загинули 7 млн. євреїв.

Існують три види расизму: 1) расова дискримінація – будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевага, засновані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя; 2) інституційний расизм – расова дискримінація з боку державних структур, корпорацій, релігійних та освітніх інституцій або ж інших організацій, що мають вплив на життя великої кількості індивідів. У 1960-х рр. цей термін було введено у вжиток Столкі Кармічелем; 3) економічний расизм. Атіла Мелег стверджує, що поява капіталізму поєднана із явищем колоніалізму, а відповідно, і расизму. У XVIII ст. європейські країни колонізували частину світу, до чого активно були залучені компанії, зокрема Ост-Індська, з Британії, Нідерландів. Саме економічні структури, компанії розподіляли між собою території та займалися накопиченням капіталу з колоніальних територій. У цьому процесі сприяли держава та церква. Але, на думку Атіли Мелега, одним із найважливіших інститутів, що сприяв розвитку капіталізму за допомогою колоніалізму, був саме расизм.

Україна є поліетнічною державою, однак ставлення до різних національних меншин в нашій країні докорінно різниться. Расизм і злочини на ґрунті ксенофобії не були характерними для українського суспільства протягом тривалого часу. За оцінками експертів із США, його проявів в Україні не більше, ніж в інших посттоталітарних країнах. Хоча випадки прояву ксенофобії стосовно росіян, євреїв, кримських татар, ромів та іммігрантів з Кавказу, Азії й Африки траплялися доволі часто, американські спостерігачі вважали ситуацію в Україні менш загрозливою, ніж в Росії, Румунії, Польщі чи Угорщині. Можливо, це зумовлено тим, що більшість випадків мала ненасильницький характер. Обмежувалося все словесними образами, малюванням антисемітських графіті та досить рідко – актами вандалізму на кладовищах. Після розпаду соціалістичного табору проблема расистських нападів та ксенофобських настроїв постала на порядку денному. В лютому 2008 р. на Глобальному форумі з протидії антисемітизму та расизму в Єрусалимі Україну звинуватили у сильних проявах ксенофобії, расової нетерпимості та антисемітизму. Один із перших резонансних проявів ксенофобії в Україні датується липнем 2001 р., коли біженця з

Руанди було забито на смерть поблизу його помешкання у Вінниці. Така ситуація вперше привернула увагу міжнародних експертів та організацій. Своє занепокоєння щодо ксенофобії тоді висловив Верховний комісар ООН із питань біженців. Прояви расизму спостерігаються в основному на футбольних матчах, особливо після 2005 р., коли групи т. зв. скінхедів («бритоголових») виокремилися з лав футбольних фанатів в окрему течію.

Расизм та ксенофобія набувають в Україні масштабу соціального явища, а низка вбивств і жорстокого поводження з ними викликає занепокоєння через зростання агресивності в суспільстві. Іншими словами, це вбивства чорношкірих та жовтошкірих громадян, вихідців з Азії та Африки, середньоазіатських та кавказьких республік колишнього Радянського Союзу, які легально або нелегально перебувають в Україні. Тобто тих, хто відрізняється зовнішнім виглядом від місцевих жителів. Сумнівні критерії для відмінностей, однак істотні для тих, хто сповнений ненависті. Такі злочини скоюють ще й тому, що в суспільстві досить поширене образливе ставлення до «інших» громадян. Інших за кольором шкіри, національністю, релігією, способом мислення, етнічним походженням тощо.

Розв'язання проблеми полягає передусім у зниженні високої латентності цих злочинів, адже більшість іноземців у разі нападу на них, особливо з боку скінхедів, не звертається до правоохоронних органів. Залишається невідомою й реальна кількість злочинів, скоєних стосовно нелегальних мігрантів, статус яких уже сам по собі означає безкарність для нападників і страх для «нелегалів» виявити себе. Це стосується нападів, а от заклики до національної та расової ворожнечі в музиці, друкованих матеріалах, Інтернеті правоохоронці взагалі нехтують. Українські провайдери розташовують офіційні сайти расистських та неофашистських організацій, й не несуть за це відповідальності. Страх українців перед іноземцями та людьми іншої етнічної приналежності успішно породжують і ЗМІ. Зокрема, чи не в кожній статті про мігрантів ідеться про те, що іноземці привозять до України екзотичні хвороби.

Справді, біженці та трудові мігранти – найвразливіші (відсутність фінансів, незнання мови). Ця проблема має два складники: дискримінацію (в освіті, працевлаштуванні, документації, перевірці документів) та ворожнечу (у ЗМІ, Інтернет-просторі). Роми мають найвищий індекс нетерпимості з боку населення й є найменш інтегрованими в українське суспільство; рівень безробіття серед них є найвищим. Роми мають більше труднощів у доступі до освіти, медичного обслуговування та судової системи. Кроком уперед стало визнання Міністерством освіти та науки України факту дискримінації іноземних студентів у вищих навчальних закладах і заклик до толерантного ставлення одне до одного.

Забезпечення толерантності нині в Україні – надто складне завдання, яке, однак, потрібно виконувати. Проблема насильства над іноземцями, особливо темношкірими, в Україні має, нарешті, привернути увагу державної влади.